

TADEUSZ BILIKIEWICZ

EMBRIOLOGIA W EPOCE BAROKU I ROKOKO

Redakcja, przekład oraz wprowadzenie
ARTUR KOTERSKI

Posłowie
RYSZARD W. GRYGLEWSKI

Kęty 2024
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

FUNDAMENTA

Studia z historii filozofii

t. CXII

Seria pod redakcją Mikołaja Olszewskiego, Zbigniewa Nerczuka
i Antoniego Szweda

Tytuł oryginału: *Die Embryologie im Zeitalter des Barock und des Rokoko* (1932)

© 2024 by Artur Koterski

Wydanie drugie

Recenzent: dr hab. Michał Baranowski

Redakcja naukowa, przekład i wprowadzenie: Artur Koterski
(ORCID: 0000-0003-1490-3828)

Redakcja i korekta: Teresa Dziemińska

Projekt okładki i łamanie: Łukasz Derewiecki

The editor and the publisher took reasonable steps to ascertain and secure the permission of the copyright holders of the German original but were not successful and would welcome to hear from those whom they were unable to contact.

Wydanie publikacji dofinansowane przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Na okładce wykorzystano fragment obrazu Jana van Necka pt. *Lekcja anatomii dra Frederika Ruyscha*

ISBN 978-83-66941-84-7

Wydawnictwo Marek Derewiecki

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax 33/8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

TADEUSZ BILIKIEWICZ I JEGO HISTORIA EMBRIOLOGII NOWOŻYTNEJ

1. DROGA DO *DIE EMBRYOLOGIE*

Tadeusz Antoni Bilikiewicz urodził się 5 kwietnia 1901 we Lwowie, wchodzącym wówczas w skład Austro-Węgier¹. Wychował się w rodzinie, w której bardzo żywe były tradycje patriotyczne, co miało istotny wpływ na część jego zawodowych decyzji.

Edukację od szkoły podstawowej po uniwersytet pobierał jednak w Krakowie, gdzie nauczył się języka niemieckiego oraz francuskiego, jak i języków klasycznych². Kiedy wybuchła pierwsza wojna światowa Bilikiewicz był harcerzem i służył jako łącznik w legionach Piłsudskiego. W wieku lat osiemnastu dołączył do nich jako ochotnik i bardzo szybko odniósł ciężkie rany w potyczce z oddziałami ukraińskimi pod Chorośnicą³. Po opuszczeniu armii w stopniu kaprała postanowił studiować „ściśłą filozofię”, ale przekonany przez ojca, że „filozofia nie oparta na przyrodoznawstwie, prowadzi do spekulacji”⁴, wybrał najpierw studia medyczne. Ukończył je 11 lipca

---

¹ Korzystam tu z pracy, którą też uzupełniam i koryguję: A. Koterski, „Tadeusz Bilikiewicz’s Background in the Debate with Fleck”, *Transversal*, Vol. 1 (2016), s. 31–45. Głównymi źródłami biograficznymi są wspomnienia samego Bilikiewicza oraz dwuczęściowa książka Ryszarda Kujawskiego. W żadnym z nich historia i metoda wykorzystana w *Die Embryologie* nie zostały omówione (por. T. Bilikiewicz, „Wspomnienia autobiograficzne”, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, r. 23, nr 1 (1978), s. 3–51; R. Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz (1901–1980): lekarz, historyk i filozof medycyny*, cz. I, Gdański Uniwersytet Medyczny, Gdańsk 2013; *Tadeusz Bilikiewicz (1901–1980): lekarz, historyk i filozof medycyny*, cz. II: *lata 1952–1980*, Gdański Uniwersytet Medyczny, Gdańsk 2015).

² Na pytanie o znajomość języka angielskiego w kwestionariuszu Fundacji Rockefellera Bilikiewicz odpowiadał: „znam dość dobrze, ale nie mówię biegle”.

³ Por. Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 16–17.

⁴ Bilikiewicz, „Wspomnienia...”, s. 8; patrz też T. Bilikiewicz, „IV Zjazd Polskich Historyków i Filozofów medycyny, odbyty w dniach 5, 6 i 7 października 1928 r. w Krakowie

1925 roku ze stopniem doktora, do którego uzyskania nie było wymagane wówczas napisanie tezy, ale zdanie rygorozów, to jest pakietu egzaminów.

Kontynuował następnie podjętą w październiku 1924 roku pracę lekarza zakładowego w Lecznicy Związkowej w Krakowie⁵ oraz rozpoczęte tejże jesieni studia na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wtedy to pod wpływem Jana Piltza i jego wykładów zdecydował się na wolontariat w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej UJ (1924–1926). Jednak wkrótce jego nieustannie pogarszający się stan zdrowia wymagał już podjęcia działań i Bilikiewicz wyjechał do sanatorium w Leysin w szwajcarskim kantonie Vaud, gdzie przebywał w latach 1926–1928. W tym okresie napisał i wydał swą pierwszą książkę⁶. Po opuszczeniu Leysin uzyskał dzięki rekomendacjom Piltza etat wolontariusza w *Psychiatrischen Universitätsklinik* w Zurychu, znanej szerzej jako *Burghölzli*⁷. W trakcie tego stażu, który trwał od kwietnia do sierpnia 1928 roku, Bilikiewicz wywarł bardzo dobre wrażenie i Hans W. Maier, dyrektor *Burghölzli*, zaoferował mu asystenturę⁸. Bilikiewicz nie przyjął tej propozycji, zaakceptował natomiast pomysł swego „czcigodnego mistrza”, Witolda Rubczyńskiego, przy którego opiece pisał *Zagadnienie życia*⁹. Doradzał mu on zrobienie habilitacji w niedawno powstałej Katedrze Historii i Filozofii Medycyny na Uniwersytecie Jagiellońskim, którą kierował Władysław Szumowski – pierwszej tego typu

---

w gmachu Uniwersytetu Jagiellońskiego (Collegium Novum)”, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych*, t. 9, zes. 1 (1929), s. 141.

⁵ Bilikiewicz pracował tam od 01-10-1924 do 15-03-1926 (por. Bilikiewicz, „Wspomnienia...”, s. 8; Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz*, cz. I, s. 20–21).

⁶ T. Bilikiewicz, *Zagadnienie życia w świetle zasad psychologii porównawczej*, Księgarnia S.A. Krzyżanowskiego, Kraków 1928; por. Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 38–42.

⁷ Piltz był jedną z kluczowych postaci przy powstawaniu i organizacji tej placówki (por. R.W. Gryglewski, „Klinika Neurologii i Psychiatrii, ul. Botaniczna 3”, w: P. Franaszek (red.), *Kliniki i zakłady teoretyczne Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w krakowskiej dzielnicy Wesoła. Gmachy i ludzie*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2016, s. 242; patrz też Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 22–27).

⁸ „W rozmowie ze mną mój szef prof. Maier nie ukrywał, iż gotów jest udzielić mi swojego poparcia i roztoczył przede mną wspaniałe widoki: starsza asystentura, habilitacja na Uniwersytecie Zurychskim z psychiatrii itd. Trzeba było być ośłem, żeby wyrzec się tak wspaniałych możliwości” (Bilikiewicz, „Wspomnienia...”, s. 11).

⁹ Rubczyński napisał słowo wstępne do tej książki („Przedmowa”, w: Bilikiewicz, *Zagadnienie życia...*, s. 5–6).

jednostce akademickiej w Europie. Stąd też Bilikiewicz wraca do Krakowa i we wrześniu 1928 roku obejmuje stanowisko młodszego asystenta.

Jako historyk i filozof medycyny, który wciąż stawiał pierwsze kroki, Bilikiewicz zawdzięczał wiele Szumowskiemu¹⁰ i jeszcze więcej Henry'emu E. Sigeristowi, którego uważał za nauczyciela i przyjaciela¹¹. Ich drogi skrzyżowały się wskutek dość długiego spłotu wydarzeń. Bilikiewicz nie mógł poznać Sigerista w czasie swojego pobytu w Zurychu, ponieważ szwajcarski uczony przeprowadził się do Lipska już w roku 1925, gdzie przejął Instytut Historii Medycyny po Karlu Sudhoffie. Lecz Bilikiewicz otrzymał list polecający od Maiera i z tym uwierzytelnieniem mógł zwrócić się do Sigerista z prośbą o spotkanie, na co szwajcarski historyk przystał, sugerując, by spotkać się w Bernie 18 sierpnia 1932 roku podczas przystanku w jego podróży do Lozanny¹².

[...] korzystając z pobytu w Szwajcarii, nawiązałem łączność z prof. Henry E. Sigeristem – kierownikiem Instytutu Historii Medycyny w Lipsku. Nie znałem go osobiście. Ale zaproponowałem spotkanie w kawiarni: poznam go po tym, że będzie ostentacyjnie miał przed sobą gazetę *Völkischer Beobachter*. Udało się. Zrobiłem na nim widocznie dobre wrażenie, gdyż od tej chwili zawarliśmy przyjaźń. [...] Zawdzięczałem potem Sigeristowi bardzo wiele¹³.

Życzliwość Sigerista była i pozostaje dobrze znana, lecz wydaje się, że do wsparcia Bilikiewicza skłaniała go oprócz dużej sympatii także ich daleka zgodność w dziedzinie historii medycyny oraz historiografii. Bilikiewicz od razu dostał zaproszenie do Lipska, gdzie spędził dwa lub trzy tygodnie w zimowym semestrze 1928 roku. Sigerist zaoferował mu wtedy pomoc w uzyskaniu stypendium Fundacji Rockefellera i przedstawił plan, zgodnie z którym Bilikiewicz w przyszłości dołączyłby do niego w Baltimore

¹⁰ Por. niżej, s. 8, przyp. 23.

¹¹ Por. T. Bilikiewicz, „Henry E. Sigerist: Autobiographical Writings. Selected and translated by Nora Sigerist Beeson. Montreal. 1966 McGill University Press. 8°, str. XII + 247”, *Archiwum Historii Medycyny*, t. 32, zesz. 1 (1969), s. 112.

¹² Por. list Sigerista do Bilikiewicza z 13-08-1928.

¹³ Bilikiewicz, „Wspomnienia...”, s. 11. Bilikiewicz pisał o tym spotkaniu już w latach pięćdziesiątych i wtedy w miejsce organu NSDAP rolę znaku rozpoznawczego pełnił liberalny dziennik *Vossische Zeitung* (por. T. Bilikiewicz, „Henryk Ernest Sigerist (1891–1957). Wspomnienie pośmiertne”, *Archiwum Historii Medycyny*, t. 20 (1957), s. 558). I tę wersję potwierdzają archiwalia (list Sigerista do Bilikiewicza z 13-08-1928).

jako asystent na Uniwersytecie Johnsa Hopkinsa. Wkrótce po ich spotkaniu Sigerist rozpoczął starania, by zainteresować wydawnictwo Felixa Meinera wydaniem niemieckiego przekładu pierwszej książki Bilikiewicza, jednak bez powodzenia¹⁴. Sigerist w sprawie tej pracy napisał, a następnie spotkał się z Hansem Drieschem – od kilku lat był on profesorem Uniwersytetu Lipskiego – gdyż jego poglądy są w niej szeroko omawiane i wykorzystywane:

Młody polski kolega, dr Bilikiewicz [...], napisał książkę zatytułowaną: *Zagadnienie życia w świetle zasad psychologii porównawczej*. Ukazała się ona po polsku, więc nikt nie może jej przeczytać, i ów kolega chciałby opublikować ją w tłumaczeniu niemieckim. [...] Proszę wybaczyć, że niepokoję. Chodzi o bardzo miłego człowieka, który wywarł na mnie doskonałe wrażenie i któremu chciałbym pomóc, jeśli w jakikolwiek sposób można to zrobić¹⁵.

Do listu Sigerist dołączył niemieckie tłumaczenie recenzji dzieła Bilikiewicza, która ukazała się w październiku na łamach krakowskiego dziennika, *Głos Narodu*¹⁶. Wkrótce zawiadamiał, że Driesch wyrażał zainteresowanie i książką, i samym Bilikiewiczem, którego chciał poznać¹⁷. Do ich

¹⁴ Nie było jednak „bardzo dużej nadziei” na sukces, „bo wydawcy, szczególnie przy tłumaczeniach, są bardzo ostrożni” (list Sigerista do Bilikiewicza z 29-11-1928). Kilka lat później Schlickowi nie udało się zainteresować wydawnictwa Juliusa Springera książką Flecka (por. A. Koterski, „Zawiązanie się i sedno polemiki Ludwika Flecka z Tadeuszem Bilikiewiczem”, *Przegląd Filozoficzny*, N.S., r. 28, nr 3 (2019), s. 179, przyp. 7).

¹⁵ List Sigerista do Driescha z 14-12-1928 (zbiór Henry’ego Sigerista w Universitätsarchiv Leipzig, Med. Fak. D05/1e, item 758). Przekłady, o ile nie zaznaczono inaczej, są własne.

¹⁶ J.S. Pietrzak, „Zagadnienie życia”, *Głos Narodu*, nr 277 (1928), s. 4. W korespondencji z Sigeristem Bilikiewicz określił *Głos* jako dziennik konserwatywny, lecz było to znaczące niedopowiedzenie w wypadku periodyku o tak wyraźnym nacjonalistycznym, antysemitycznym i klerykalnym profilu. (Ciekawostką jest, że przez około trzy miesiące w roku 1939 naczelnym tej chylącej się wówczas ku upadkowi gazety był Jerzy Turowicz). Bilikiewicz udzielił się czterokrotnie na tych łamach, na samym początku swojej kariery naukowej, prezentując pokrótce książki Rubczyńskiego, Edouarda Crosa i Zdzisława Kaczmarka, a także nawołując do podniesienia wymagań wobec doktorantów medycyny („Idea ładu jako zasada filozoficzna”, nr 11 (1928), s. 4; „Podświadomość i wolność woli”, nr 146 (1929), s. 4; „Z problemów demokratyzacji wychowania”, nr 175 (1929), s. 4; „Zbyt łatwo jest zostać doktorem medycyny”, nr 12 (1929), s. 2).

¹⁷ Por. list Driescha do Sigerista z 15-12-1928 i list Sigerista do Bilikiewicza z 21-12-1928. Archiwalia Bilikiewicza, z których korzystam, pochodzą z Archiwum Biblioteki Gdańskiej PAN (o ile nie zaznaczono inaczej).

bezpośredniej rozmowy najprawdopodobniej jednak nie doszło; w każdym razie praca ta pozostała bez przekładu.

Sukcesem natomiast przy wsparciu Sigerista zakończyła się złożona w 1930 roku aplikacja o stypendium Rockefellera¹⁸. Pozwoliło ono Bilikiewiczowi na półroczne badania, od kwietnia do września tego roku, prowadzone w Instytucie lipskim, gdzie wspólnie z Sigeristem i Owseiem Temkinem pracował nad niemieckimi tłumaczeniami Hipokratesa, jak i na wyjazdy naukowe do Wielkiej Brytanii (Londyn, Glasgow, St. Andrews), Holandii (Amsterdam, Lejda) oraz udział w Ósmym Międzynarodowym Kongresie Historii Medycyny (Rzym, 22–27 września 1930)¹⁹. Co najważniejsze w tym względnie krótkim okresie powstał też maszynopis *Die Embryologie*.

Kierowana przez Sigerista instytucja otwierała przed młodymi naukowcami nowe horyzonty. Erwin H. Ackerknecht, który w 1931 roku ukończył medycynę w Lipsku, by po bardzo burzliwej młodości zostać cenionym historykiem medycyny, wspominał to w następujący sposób.

W Instytucie współpracowali ludzie z innych wydziałów, m.in. fizjolodzy i patolodzy, a także kilku socjologów z filozoficznym nastawieniem. Instytut stanowił trybunę dla niektórych (wówczas) bardzo nieortodoksyjnych ujęć, takich jak psychoanaliza czy filozoficzna „antropologia” von Weizsäckera. Do Instytutu przybywali sławni goście z zagranicy, jak Welch, Barker, Evans czy Duhamel, których, co prawda, widzieliśmy tylko z daleka, jeśli w ogóle. W Instytucie pracowali czasowo młodszy uczeni, jak d’Irsay, Walter Pagel, Bilikiewicz czy Claudius Mayer, a także starsi, jak Prinzhorn czy wdowa po Cellim. Byli też tak znakomici asystenci jak E. Hirschfeld czy O. Temkin, do których na ogół zwracaliśmy się z problemami wynikającymi z naszej pracy [...] ²⁰.

¹⁸ Zdaniem przedstawiciela Fundacji, Alana Gregga, istniała szansa na uzyskanie stypendium na co najmniej dziesięć miesięcy, ale Bilikiewicz mógł liczyć tylko na półroczny urlop.

¹⁹ Bilikiewicz wygłosił tam dwa referaty i jeden z nich dotyczył historii embriologii („Kulturgeschichtlich-philosophische Richtlinien in der Entwicklungslehre des XVII und XVIII Jahrhunderts”; drugi to „La notion de l’acrimonie avant De le Boë Sylvius” – por. T. Bilikiewicz, „VIII. Międzynarodowy Kongres Historji Medycyny w Rzymie”, *Polska Gazeta Lekarska*, r. IX, nr 50 (1930), s. 998). Teksty jego wystąpień ukazały się w materiałach pokonferencyjnych (P. Capparoni (ed.), *Atti dell’VIII Congresso internazionale di storia della medicina: Roma dal 22 al 27 Settembre 1930*, Lischi e Figli, Pisa 1931, s. 315–327).

²⁰ E.H. Ackerknecht, „Recollections of a Former Leipzig Student”, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, Vol. 13, No. 2 (1958), s. 148 („wdowa po Cellim” to

Pobyty w Lipsku dawał Bilikiewiczowi szansę na publikację książkową, a także, z czego już nie skorzystał, na posadę w Baltimore i zapewne międzynarodową karierę historyka medycyny – był, jak zwierzał się Bilikiewicz Sigeristowi, spełnieniem marzeń: „Byłbym najszczęśliwszym człowiekiem, gdybym mógł pracować w Pańskim Instytucie pod Pańskim kierownictwem”²¹.

Po przedstawieniu *Zagadnienia życia* jako tezy Bilikiewicz uzyskał 22 maja 1931 roku po raz drugi stopień doktora, tym razem z filozofii²² – na co nalegał Szumowski²³. W tym samym roku Bilikiewicz opublikował

Anna Fraentzel Celli (1878–1958)). Bilikiewicz także opisywał funkcjonowanie instytutu Sigerista (patrz „O instytucie historii medycyny w Lipsku”, *Polska Gazeta Lekarska*, r. VII, nr 45 (1928), s. 828–830; „Berlin i Lipsk – dwa ośrodki historii medycyny w Niemczech”, *Polska Gazeta Lekarska*, r. XVI, nr 17 (1937), s. 311–312).

²¹ List Bilikiewicza do Sigerista z 11-10-1929. Kiedy jego pobyt w Lipsku dobiegał końca, Bilikiewicz pisał: „To były jedne z najpiękniejszych miesięcy, jakie przeżyłem” (list Bilikiewicza do Sigerista z 16-09-1930).

²² Jako referent i koreferent egzaminy doktorskie przeprowadzili Rubeżyński i także związany ze Lwowem filozof Tadeusz Garbowski, nie zaś Tadeusz Grabowski, profesor historii literatury UJ – jak mylnie podaje Kujawski (*Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 47 i 32, przyp. 83). Dodajmy też, że podwójnie błędne jest twierdzenie, że Bilikiewicz „uzyskał tu [tj. w Lipsku] doktorat poświęcony historii embriologii” (B. Płonka-Syroka, „Inspiracje antypozytywistyczne w europejskiej historiografii medycyny w XX stuleciu”, *Medycyna Nowożytna*, t. 9, zesz. 1/2 (2002), s. 34; podobnie sądzi E. Johach („Was denkt im Individuum? Kollektivfiguren bei Ludwik Fleck, Tadeusz Bilikiewicz und Ludwig Gumpowicz”, *NTM Zeitschrift für Geschichte der Wissenschaften, Technik und Medizin*, Bd. 22, H. 1/2 (2014), s. 121) oraz I. Lowy („Fleck, Anatomical Drawings and Early Modern History”, *Medicina nei Secoli*, Vol. 20, No. 3 (2008), s. 757)).

²³ Od pewnego czasu ich relacje ulegają istotnemu pogorszeniu: „Stosunki z Sz. stają się coraz bardziej nieznosne, tak że trudno mówić o bardziej owocnej działalności naukowej” (list Bilikiewicza do Sigerista z 28-10-1930; patrz też Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 46). Sytuacja ta zaogni się dalece, gdy Bilikiewicz napisze recenzję z *Historii medycyny* Szumowskiego (T. Bilikiewicz, „Szumowski Władysław. Historia medycyny filozoficznie ujęta, cz. II: Medycyna średniowieczna. Kraków (Gebethner & Wolff) 1932, str. 137–389, 8^{oo}”, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych*, t. 15, zesz. 1–4 (1935), s. 202–209 i „Szumowski Władysław. Historia medycyny filozoficznie ujęta, cz. III: Medycyna nowożytna”, *ibid.*, s. 210–216). Proponując Sigeristowi zmiany w jego przedmowie, Bilikiewicz pisał: „Sądzę tylko, że prof. Szumowski byłby zbyt zadowolony, gdyby ukazały się Pańskie słowa o nim. Nie żyję zbyt dobrze z tym człowiekiem i jestem pewien, że nie weźmie mi Pan tego za złe, gdy wyznam, że byłoby mi przyjemniej, gdyby jego nazwisko zniknęło wcześniej” (list Bilikiewicza do Sigerista z 29-06-1932). Zgodnie z tym Sigerist usunął nazwisko Szumowskiego ze swojego wprowadzenia (por. niżej, s. 70, przyp. 5).

też książkę o Janie Jonstonie²⁴, którą przedstawił jako rozprawę habilitacyjną z historii i filozofii medycyny²⁵. Na tej podstawie po ukończeniu wszystkich etapów procedowania Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego przyznał mu w czerwcu *venia legendi*, a 22 sierpnia decyzja ta została zatwierdzona przez Janusza Jędrzejewicza, nowo mianowanego szefa Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP)²⁶.

Zdobycie tytułu docenta otwierało szansę na awans i poprawę warunków życiowych. Zgodnie ze wspomnieniami Bilikiewicza już w czerwcu 1931 roku Rada Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie zaoferowała mu stanowisko profesora nadzwyczajnego w związku ze śmiercią kierownika tamtejszej Katedry Historii i Filozofii Medycyny, Stanisława Trzebińskiego²⁷. Plany te nie powiodły się ze względu na zbliżającą się transformację szkolnictwa, czyli „reformę Jędrzejewicza”. Wprawdzie weszła ona w życie dopiero w marcu 1932 roku, a uniwersytety miała objąć nawet rok później, lecz pewne działania, takie jak likwidacja stanowisk czy zwolnienia, podejmowano już jesienią 1931 roku. Bilikiewicz musiał więc pozostać w Krakowie, gdzie wykładał jako docent prywatny i młodszy asystent²⁸.

Drugie sześciomiesięczne stypendium Rockefellera, także przy wsparciu Sigerista, udało się uzyskać Bilikiewiczowi w lutym 1932 roku. Nie obyło się jednak bez kłopotów, a najważniejszy z nich wynikał z fatalnego rozstrzygnięcia MWRiOP w sprawie Katedry w Wilnie. Otóż jednym

---

²⁴ T. Bilikiewicz, *Jan Jonston (1603–1675). Żywot i działalność lekarska*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1931.

²⁵ Referentami byli Szumowski i Leon Wachholz (lekarz medycyny sądowej, profesor WL UJ).

²⁶ W II RP prawo wykładania dotyczyło konkretnego uniwersytetu i można je było utracić; podjęcie wykładów na innej uczelni wiązało się z procedurą przeniesienia uprawnień bądź nabycia ich po raz kolejny.

²⁷ Nieformalna propozycja została złożona już w grudniu 1930 r. i Bilikiewicz odpowiada na nią w liście do dziekana Kazimierza Opoczyńskiego, pisząc: „ewentualną propozycję objęcia Katedry Historji i Filozofji Medycyny na Uniwersytecie Stefana Batorego przyjmę” (list Bilikiewicza do Opoczyńskiego z 23-12-1930).

²⁸ „Rada Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie wybrała mnie profesorem nadzwyczajnym historii i filozofii medycyny. Katedra ta została jednak przez min. Jędrzejewicza, już po dokonanych wyborze, zredukowana. Nie dotarłem więc do Wilna” (Bilikiewicz, „Wspomnienia...”, s. 12; por. *ibid.*, s. 14 oraz Kujawski, *Tadeusz Bilikiewicz...*, cz. I, s. 49–50 i 69).

SPIS TREŚCI

TADEUSZ BILIKIEWICZ I JEGO HISTORIA EMBRIOLOGII

NOWOŻYTNEJ (Artur Koterski)	3
1. Droga do <i>Die Embryologie</i>	3
2. Publikacja i recepcja	14
3. Historiografia oraz socjologia nauki	36
a) Konstrukttywizm	36
b) Pojęcie ducha czasu a paradygmat	42
OD REDAKCJI	65

EMBRIOLOGIA W EPOCE BAROKU I ROKOKO

PRZEDMOWA (Henry E. Sigerist)	69
PARĘ WSTĘPNYCH UWAG	71
KRÓTKI RYS DZIEJÓW EMBRIOLOGII PRZED HARVEYEM	77
LITERATURA	88
I. TEORIA ROZWOJU W BAROKU	91
1. Powstanie dynamistycznej teorii rozwoju w połowie 17. wieku	92
a) William Harvey	92
b) Regnier de Graaf	108
c) Walter Needham	114
2. Funkcjonalizm mechanistyczny w embriologii 17. wieku	117
a) René Descartes	122
b) Giovanni Alphonso Borelli	125
c) Thomas Willis	128
3. Obalenie teorii samoródtwa i pojawienie się pierwszych teorii preformacjonistycznych	129
a) Francesco Redi	129
b) Marcello Malpighi	132

c) Jan Swammerdam	137
d) Nicolas Malebranche	143
e) Antony van Leeuwenhoek	146
II. PRZEJŚCIE OD BAROKU DO ROKOKO	154
4. Owiści i animalkuliści – pierwsi zwiastuni epoki Oświecenia	154
A. Animalkuliści	157
a) Nicolas Hartsoeker	157
b) Gottfried Wilhelm Leibniz	160
c) Nicolas Andry	165
B. Owiści	167
d) Antonio Vallisnieri	167
e) Louis Bourguet	173
5. Panspermatyści	175
6. Reakcja witalizmu przeciw mechanizmowi i epigenetyzmowi przeciw ewolucjonizmowi	176
Georg Ernst Stahl	176
7. Wykazanie płci u roślin	179
Rudolph Jakob Camerarius	179
8. Rzut oka na problematykę embriologii na przełomie 17. i 18. stulecia	181
III. TEORIA ROZWOJU W ROKOKO	189
9. Odrodzenie się epigenetyzmu	192
a) Pierre Louis Moreau de Maupertuis	192
b) René Ant. Ferchault de Réaumur	197
c) John Turbervill Needham	201
d) Georges Louis Leclerc de Buffon	205
10. Ówczesna krytyka Buffona i Needhama	211
11. Rozkwit ewolucjonizmu oświeceniowego w postaci rokokowego owizmu	217
a) Albrecht von Haller	217
b) Charles Bonnet	228
c) Lazzaro Spallanzani	233
DODATEK	239
d) Jacques Gautier d'Agoty	239
12. Z pogranicza embriologii i położnictwa	240
William Hunter i inni	241
13. Zachwianie się ewolucjonizmu i mechanizmu oraz zwycięski rozkwit epigenetyzmu i witalizmu	246

---

a) Eugène Louis Melchior Patrin	246
b) Johann Friedrich Blumenbach	249
c) Caspar Friedrich Wolff	254
RZUT OKA W PRZYSZŁOŚĆ	265
RYCINY Z OBJAŚNIENIAMI	271
POSŁOWIE (Ryszard W. Gryglewski)	289
BIBLIOGRAFIA	292
INDEX GENERALIS	345